

Ks. Dariusz BARTOSZEWICZ

PRZYCZYNA TRUDNOŚCI W ODCZYTANIU INSKRYPCJI Z KSIĘGI DANIELA (5, 25)

Treść: Wprowadzenie; 1. Sformułowanie problemu; 2. Tekst napisany na ścianie; 3. Tekst zapisany w Biblii; Podsumowanie.

Wprowadzenie

Barwny, obrazowy opis uczy Baltazara łatwo zapada w pamięć czytelnika księgi Daniela. Szczególnie intrygujące i działające na wyobraźnię odbiorcy wydaje się tajemnicze zdarzenie związane z ukazaniem się na ścianie pałacu dziwnych słów. Zanim jednak podejmiemy próbę ustalenia przyczyn, które spowodowały że napis był tajemniczy, warto zatrzymać się nad postaciami uczestniczącymi w tym niezwykłym wydarzeniu.

Pozytywnym bohaterem opisywanych wydarzeń jest prorok Daniel. Nasze informacje na jego temat przedstawiają się niezwykle skromnie. W księdze Ezechiela trzykrotnie występuje człowiek o imieniu Daniel (por. Ez 14,14.20;28,3) w otoczeniu mężów znanych z prehistorii biblijnej (Ez 28,3 wymienia samego Daniela). Zna to imię również literatura ugarycka¹ przedstawiając go jako wybitnego dworzanina, odznaczającego się sprawiedliwością, dbającego o ubogich, sieroty i wdowy. Jednak według współczesnych biblistów nie można tych postaci utożsamiać z Danielem z księgi Daniela. Zatem źródłem naszych informacji o Danielu pozostaje biblijna Księga nosząca jego imię. Dowiadujemy się z niej, że Daniel pochodził z wybitnego rodu judzkiego (por. Dn 1,3-6), jednak nie zamieszczono zazwyczaj podawanej genealogii. Został on wprowadzony do niewoli przez Nabuchodonozora w trzecim roku panowania króla judzkiego Jojakima (por. Dn 1,1). Jednak ani kronika Wisemana, ani tradycje biblijne (oprócz odosobnionej wzmianki w 2 Krn 36, 6) nic nie wiedzą o tej deportacji. Najprawdopodobniej chodzi tu o zdobycie Jerozolimy w 597 roku przed Chr. Daniel oraz inni młodzieńcy z możnych rodów umieszczeni zostali na dworze królewskim, gdzie mieli otrzymać wychowanie w duchu babilońskim (por. Dn 2-4). Daniel wiernie przestrzegał prawa, za co został przez Boga wyróżniony darem mądrości i umiejętnością tłumaczenia snów. Dzięki temu zajmował on znaczącą pozycję na dworze w okresie rządów Nabuchodonozora i jego następców z dynastii chaldejskiej, a następnie królów perskich: Dariusza i Cyrusa.

¹ Por. Legenda o Aqhat tekst w ANET, 149-155

Oddzielny problem stanowi zagadnienie historyczności osoby Daniela. Wątpliwości w tej dziedzinie wynikają głównie ze sposobu, w jaki Księga opisuje jego życie i działalność, pozbawioną szczegółów historyczno - geograficznych, obfitującą natomiast w liczne wydarzenia o charakterze nadprzyrodzonym. Zastanawia również nie zamieszczenie genealogii bohatera. Dlatego niektórzy uczeni twierdzą, że Daniel jest postacią całkowicie legendarną², podczas gdy inni bronią jego historyczności³. Argumentem skłaniającym do przyjęcia historycznego istnienia Daniela może być także sięgająca szóstego wieku po Chr. tradycja wskazująca grób Daniela w Suzie⁴. Wydaje się, że najważniejsze jest przyjęcie, że Daniel to istniejąca rzeczywistość postać, której w toku redakcji Księgi przypisano być może pewne czyny dokonywane przez inne osoby. Dzięki takiej kompilacji osoba Daniela mogła stać się dla Żydów symbolem zachowania nieskażonej wiary i obyczajów w obcym, często wrogo nastawionym środowisku.

Drugą kluczową postacią biblijnego opowiadania to Baltazar. Autor natchniony tytułuje go królem (por. Dn 5,1), jednak jak wiadomo ze źródeł pozabiblijnych, był on współregentem, rządzącym w zastępstwie króla Nabonida. W uczcie uczestniczyło bardzo wiele osób, w tym wielu królewskich możnowładców. W trakcie biesiady Baltazar rozkazał, aby przyniesiono złote i srebrne naczynia zrabowane ze Świątyni Jerozolimskiej przez Nabuchodonozora. Kiedy wszyscy zebrani pili z tych naczyń i wychwalali swoich bożków (por. Dn 5,4), „ukazały się palce ręki ludzkiej i pisały za świecznikiem na wapnie ściany królewskiego pałacu” (Dn 5,5). Pojawienie się napisu wywołało u Baltazara wielki niepokój. Kazał on wezwać wszystkich swoich mędrców i obiecał władzę trzeciego w państwie temu, kto odczyta tajemnicze pismo i poda jego znaczenie. Jednak żaden z babilońskich mędrców nie potrafił tego uczynić. Wówczas Baltazar, za radą królowej, postanowił wezwać Daniela i powierzyć mu to zadanie. Kiedy przyprowadzono Daniela, władca powtórzył obietnicę nagrody, jaką złożył swoim mędrcom za rozwiązanie zagadki. Jednak Daniel odrzucił obiecane zaszczyty i wygłosił wobec władcy mowę godną starożytnych proroków⁵, w której przeprowadził porównanie Baltazara i króla Nabuchodonozora. Mowa ta składała się z dwóch równoważnych części, z których pierwsza poświęcona została Nabuchodonozorowi, który uniżył się i przyznał władzę Najwyższemu Bogu, zaś druga opisuje Baltazara, który dopuścił się zbezczeszczenia świętych naczyń podczas chwalenia swoich bożków. Daniel przekazał też władcy, że napisane wyrazy powstały z woli Boga (por. Dn 5,24). Wreszcie Daniel odczytał napis (por. Dn 5,25) i w krótkich słowach przekazał jego wyjaśnienie (por. Dn 5,26-28). Wówczas na rozkaz Baltazara prorok otrzymał zapowiedzianą nagrodę: ma rządzić jako trzeci w państwie. Tej samej nocy jak według autora księgi Daniela Baltazar został zabity (por. Dn 5,30), jednak jego nagłej śmierci nie potwierdzają źródła historyczne.

² Por. M. GRANT, *Dzieje dawnego Izraela*, t. J. Schwakopf, Warszawa 1991, 244.

³ Por. H. LANGKAMMER, *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu* (zarys), Wrocław 1994, 43.

⁴ Por. T. BRZEGOWY, "Ostateczne Królestwo Boga i Jego świętych", w: *Wielki świat starotestamentalnych proroków*, t. 2, Warszawa 2001, 155.

⁵ Por. L.F. HARTMAN, *The Book of Daniel*, (The Anchor Bible t. 23), New York 1978, 189.

1. Sformułowanie problemu

Napis *m^ene, m^ene, teqel, uparsîn*, który pojawił się na ścianie podczas uczty w pałacu Baltazara stanowi jedną z trudniejszych do rozwiązania tajemnic, jakie zawiera Pismo Święte. Zazwyczaj jednak trudności związane z napisem dostrzegamy w wątpliwościach dotyczących jego treści – znaczenia słów napisu. Warto jednak zwrócić uwagę także na problem bardziej podstawowy – czy wiemy jak wyglądał tajemniczy napis. Upoważnia nas do postawienia takiego pytania fakt że, także polecenie, z którym Baltazar zwrócił się najpierw do swoich mędrców, a następnie do Daniela było dwuczęściowe. Obejmowało ono zarówno czytanie napisu jak i jego wyjaśnienie. Za każdym razem te części polecenia zostają od siebie odróżnione (por. Dn 5,7.15), co świadczyć może o fakcie, że trudności związane z tajemniczym napisem rozpoczynały się od niemożliwości jego odczytania dla ogółu ludzi. Faktem jest, że mędrcy chaldejscy nie potrafili ani odczytać pisma, ani podać jego wyjaśnienia (por. Dn 5, 8). Również Daniel w swoim wywodzie odgranicza samo przeczytanie napisu od jego interpretacji: „A oto nakreślone pismo (...), takie zaś jest znaczenie wyrazów (...)” (Dn 5,25 n.). Należy zatem podjąć próbę ustalenia jak wyglądał napis, który pojawił się podczas uczty Baltazara. Odpowiedzi na to pytanie możemy szukać na dwóch płaszczyznach: przez podjęcie próby rekonstrukcji tekstu, który ukazał się na ścianie i przez analizę tekstu, który został zapisany w Biblii.

2. Tekst napisany na ścianie

Najprostsze rozwiązanie problemu polegałoby na przyjęciu, że napis na ścianie ukazał się w takiej formie, w jakiej został on zapisany w księdze Daniela. Na czym jednak mogłaby polegać trudność w odczytaniu słów, które pojawiły się na ścianie podczas uczty? W Biblii tekst napisu przekazany jest w języku aramejskim. Języki aramejskie należą do północnej grupy języków zachodnio-semickich (oprócz aramejskich w skład tej grupy wchodzi języki kananejskie)⁶. Szczególne miejsce wśród tych języków zajął tzw. Reichsaramäisch (aramejski imperialny), który po roku 700 r. przed Chr. zaczął spełniać funkcję języka oficjalnego o charakterze międzynarodowym, wypierając pełniący wcześniej tę funkcję język akadyjski. Był on używany przez ponad 400 lat na obszarze od Sudanu do Indii. Ten właśnie język stał się z czasem językiem potocznym używanym przez Izraelitów i w nim zredagowane są fragmenty księgi Daniela. Gdyby więc słowa pojawiły się na ścianie w takiej formie jak to zapisano w księdze Daniela to powinny one być zrozumiałe dla każdego wykształconego czło-

⁶ Wywodzą się one z języka plemienia Aramejczyków, którzy aż do czasu wzrostu potęgi Asyrii tworzyli luźną federację małych państw - miast. Nie stanowili oni znaczącej siły militarnej, stąd też nie mogli stawić czoła państwu asyryjskiemu. W rezultacie około roku 700 przed Chr. państewka aramejskie ostatecznie przestały istnieć. Od tej pory Aramejczycy stali się znani na terenach Bliskiego Wschodu głównie jako kupcy i handlarze. Pod względem językowym wraz z upadkiem państewek aramejskich zakończył się pierwszy okres dziejów języków aramejskich - tzw. staroaramejski. Ten etap rozwoju języka jest mało znany i skąpo poświadczony epigraficznie. Nie był to jednolity język, lecz raczej szereg dialektów zabarwionych w dużym stopniu wpływami ościennych języków semickich. Por. W. CHROSTOWSKI, "Sytuacja językowa na terenie Palestyny w epoce przedchrześcijańskiej", *PP* 4 (1985), 47n. 56.

wieka przebywającego na dworze chaldejskim. Potwierdzenie faktu znajomości aramejskiego przez mędrców chaldejskich znajdujemy w Biblii (por. Dn 2, 4). Możemy więc uznać, że inskrypcja na ścianie nie była zwykłym zapisem aramejskich słów, lecz zapisem specjalnym, nietypowym, lub też, że miały miejsce inne okoliczności, które spowodowały, że nikt oprócz Daniela nie potrafił tego napisu odczytać. Niestety, wszystkie proponowane rozwiązania tego problemu są jedynie domysłami uczonych i żadnego z nich nie można chyba uznać za pewne. Oto kilka propozycji wyjaśnienia niemożności odczytania napisu przez Chaldejczyków:

Piotr Archidiacon⁷ uważa, że przyczyną wspomnianych trudności była zła widoczność napisu spowodowana umieszczeniem go za kandelabrem;

A. Calmet⁸, E. Sa⁹ oraz J. Gordon¹⁰ uważali, że przyczyną trudności w odczytaniu napisu było to, że został on zapisany jakimś nieznanym Chaldejczykom alfabetem; uczeni ci sugerowali, że mógł to być alfabet starohebrajski, fenicki lub samarytański;

Mariana¹¹ uważał, że napis na ścianie utworzony został przy użyciu jednej z metod kabalistycznych *atbaš* polegającej na czytaniu ostatniej litery wyrazu jako pierwszej¹²;

Kalwin¹³ twierdził, że przyczyną niemożności odczytania napisu przez mędrców chaldejskich było to, że Bóg ich oślepił;

S. Menochius¹⁴ oraz J. Maldonatus¹⁵ uważają, że napis na ścianie pojawił się w formie samych liter początkowych: MTP; trudność polegała więc na rozszyfrowaniu powyższego skrótu.

Współcześnie podobną koncepcję przedstawił Albert Alt¹⁶, który wskazał na pewne specyficzne sposoby zapisywania miar i wag w semickim piśmie literowym. Otóż od stosunkowo wczesnych czasów przyjęto dość powszechnie, choć nie obligatoryjnie (przede wszystkim w zapisach handlowych) skrócony sposób wyrażania jednostek

⁷ Por. PETRUS ARCHIDIACONUS, "Quaestiones in Daniele prophetam", PL 96, 1351.

⁸ Por. A. CALMET, "Commentarium literale in omnes ac singulos tum Veteris cum Novi Testamenti libros", t. 6, 1734, 536.

⁹ Por. E. SA, "Commentarius in Daniele", w: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, t. 21, Venetiis 1754, 91.

¹⁰ Por. J. GORDON, "Commentarius in Daniele", w: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, t. 21, Venetiis 1754, 97.

¹¹ Por. J. MARIANA, "Commentarius in Daniele", w: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, t. 21, Venetiis 1754, 92.

¹² Por. BV-JN (VAWTER B. NELIS J.), "Cabala", w: *Encyclopedic Dictionary of the Bible*, wyd. L. Hartman, New York 1963, 295.

¹³ Por. J. CALVIN, *Commentary on the Book of Daniel*, t. 3. T. Myers, Edinburgh 1852, 322.

¹⁴ Por. S. MENOCHIUS, "Commentarius in Daniele", w: *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, t. 21, Venetiis 1754, 94.

¹⁵ Por. Joannes MALDONAT, *Commentarii in Prophetas Ieremiam, Baruch, Ezechielem & Danielem*, Moguntiae 1611, 650.

¹⁶ Por. A. ALT, "Zur Menetekel – Inschrift", *Vetus Testamentum* 4 (1954), 303-305.

miary i wagi. Przykładem tego mogą być między innymi żydowsko - aramejskie Papi-rusy z Elefantyny¹⁷. Jest więc możliwe, że napis z Dn 5, 25 zapisany został w taki właśnie sposób skrócony, prawdopodobnie bez oddzielania słów od siebie. Tak więc Daniel najpierw rozszyfrowuje skróty i podaje pełne brzmienie słów, a następnie do-piero wyprowadza z nich formy czasownikowe, które wyjaśnia. A. Alt uważa, że w kanonicznym tekście Księgi dla czytelności rozpisano skrótowny zapis, co w pewien sposób utrudniło dotarcie do pierwotnego stanu tekstu. Natomiast szwedzki uczoney A. Wiig¹⁸ stwierdził, że wczesnohebrajskie systemy wagowe wykazywały znaczne róż-nice w zależności od terenu, na którym występowały i towarów, których dotyczyły. Napis na ścianie był jego zdaniem zapisany przy pomocy takich właśnie lokalnych symboli wagowych. Wiig porównuje napis do symbolu \$, który jest czytany jako „dolar”.¹⁹

Lacocque²⁰ uważał, że napis na ścianie składał się ze słów w języku aramejskim zapisanych pismem klinowym. Podobną koncepcję stworzył w ostatnich latach Bre-wer²¹, który stwierdził, że napis składał się ze znaków liczbowych pisma klinowego, które Daniel odczytał przetłumaczył i zinterpretował. Brewer zwrócił uwagę na fakt, że napis został zapisany przez „palce”, a nie przez „palec”, co jego zdaniem potwier-dza hipotezę o klinowym pierwowzorze napisu. Zdaniem Brewer’a napis pojawił się w formie: „|||+”²². Znak „|” może w babilońskim systemie heksadecymalnym w za-leżności od kontekstu oznaczać zarówno „1” jak i „60”. Dlatego zdaniem autora napis powinien być odczytywany: „60, 60, 1, 1/2”. Niewątpliwą zaletą tej koncepcji jest to, że pozwala na wspólne rozpatrywanie części historycznej i apokaliptycznej księgi Daniela, gdzie pojawiają się wartości liczbowe podobne do tych, które można wy-prowadzić z podanego wyżej zapisu klinowego²³. Podobną koncepcję stworzył Gre-lot²⁴, przy czym według niego napis miał w piśmie klinowym postać: „|||+”²⁵

Przedstawione tu koncepcje oparte są na przypuszczeniach uczonych i żadna z nich nie gwarantuje nam całkowitej pewności. Współcześnie dominują teorie odwołu-jące się do pisma klinowego, które są dość dobrze umotywowane i prawdopodobne, stąd wydaje się, że im właśnie należy przyznać pierwszeństwo.

¹⁷ Por. A. COWLEY, *Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C.*, cyt. za: A. ALT, *dz. cyt.*, 304.

¹⁸ Por. A. WIIG, "Mene, mene, tekel-u-farsin", *Svensk exegetisk årsbok* 53(1988), 26-35.

¹⁹ Por. *Tamże*, 35.

²⁰ Por. A. LACOCQUE, *The Book of Daniel*, t. 3, London 1976, 103.

²¹ Por. D. BREWER, "Mene Mene Teqel Uparsin : Daniel 5, 25 in Cuneiform", *Tyndale Bulletin* 42 (1991), 310-316.

²² Por. *Tamże*, 313.

²³ Przykłady podaje D. Brewer. Por. *Tamże*, 315. Szerzej na temat możliwości całościowego traktowa-nia Księgi w: R. STAHL, "Eine Zeit, Zeiten und die Hälfte einer Zeit Die Versuche Der Eingrenzung der Bösen macht im Danielbuch" w: *The Book of Daniel in the Light Of New Findings*, (Bibliotheca Ephemeridum Theologiarum Lovaniensium, wyd. Van Der Woude, t. 106), Leuven 1993, 480-493.

²⁴ Por. P. GRELOT, "L'écriture sur le mur (Daniel 5)", w: *Melanges bibliques et orientaux* 1985, 199-207.

²⁵ Por. *Tamże*, 207.

3. Tekst zapisany w Biblii

Napis na ścianie sprawia także trudności przy próbie ustalenia pierwotnego, oryginalnego tekstu w Biblii. Jest on zapisany w księdze Daniela. Według tradycji chrześcijańskiej należy ona do grupy ksiąg proroków większych, mimo że ze względu na gatunek literacki różni się bardzo od pozostałych ksiąg należących do tej grupy, gdyż nie jest właściwie księgą prorocką lecz apokaliptyczną²⁶. Natomiast żydowski kanon zalicza ją do ostatniej grupy ksiąg Pisma Świętego – Pism. Świadczy to o tym, że została ona uznana za natchnioną dopiero po zamknięciu drugiej części kanonu żydowskiego zbioru Proroków²⁷.

Budowa samej Księgi jest bardzo niejednolita, co wskazuje na jej długą prehistorię literacką. Możemy w księdze Daniela wyróżnić część historyczną albo narracyjną (rozdziały 1-6), oraz apokaliptyczną (rozdziały 7-12). Rdzeń Księgi spisany jest w językach - hebrajskim (Dn 1,1-2,4a;8,1-12,13) oraz aramejskim (Dn 2,4b-7,28). Ponadto Księga zawiera fragmenty deuterokanoniczne, znane dziś jedynie w języku greckim. Są one dość luźno związane z resztą Księgi, pochodzą jednak z podobnego środowiska literackiego i teologicznego²⁸.

Niektórzy uczeni bronią jeszcze poglądu o jednolitym autorstwie i czasie powstania Księgi²⁹, jednak wszystko wskazuje na to, że Księga nie jest dziełem jednego autora³⁰. Ostateczna redakcja Księgi nastąpiła najprawdopodobniej w czasach machabejskich, o czym świadczą mogą niewduznaczne aluzje do panowania Antiocha IV Epifanesa oraz całego okresu Seleucydów i Lagidów³¹. W części historycznej anonimowy autor opracował bardzo wartościowy, choć nie pozbawiony pomyłek historycznych³², materiał z czasów niewoli babilońskiej, opowiadający o Danielu i dodał rozdział siódmy zawierający wizje apokaliptyczne. Ten aramejski tekst rozszerzył późniejszy redaktor dodając wstęp (Dn 1,1-2,4a) i kolejne wizje (Dn 8,1-12,13) w języku hebrajskim³³. Nie jest znana data powstania Księgi. Z pewnością błędny jest

²⁶ Por. A. LÄPPLE, *Od egzegezy do katechezy*, tł. B. Białecki, Warszawa 1986, 350.

²⁷ Por. H. LANGKAMMER, *Słownik biblijny*, Katowice 1989, 43.

²⁸ Por. L. STACHOWIAK, wstęp do: "Księga Daniela", w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (Biblia Tysiąclecia), Poznań Warszawa 1987, 1031.

²⁹ Nie można wykluczyć „powstania obu części w tym samym czasie i z ręki tego samego autora - przeciwnie - dość powszechnie uważa się, że przynajmniej część hebrajsko - aramejska jest dziełem jednego pisarza.” W. HARRINGTON, *Klucz do Biblii*, tł. J. Marzęcki, Warszawa 1982, 295.

³⁰ „Wewnętrzne różnice wskazują raczej na to, że autorem księgi nie mogła być jedna osoba. (...) Bardziej uzasadniony wydaje się pogląd, że Daniel jest dziełem kilku podobnie myślących autorów. Ostatni z nich był wydawcą całej księgi i prawdopodobnie jemu zawdzięczamy przekład z aramejskiego na hebrajski” S. GADECKI, *Wstęp do ksiąg prorockich Starego Testamentu*, Gniezno 1993, 214.

³¹ Por. L. STACHOWIAK, "Prorocy więksi", w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, 311.

³² Przykładowo: Baltazar nie był nigdy królem (jak w Dn 6, 1), jego następcą nie był Dariusz (jak w Dn 6, 1).

³³ Tę powszechnie dziś przyjmowaną hipotezę wysunął H.H. Rowley. Por. H.H. ROWLEY, "The Bilingual Problem of Daniel", *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 9(1932), 256-268.

pogląd, że powstała ona w czasach niewoli babilońskiej³⁴. Język w części aramejskiej wykazuje cechy, które każą go datować najwcześniej na trzeci wiek przed Chr., natomiast hebrajski występujący w Księdze jest jeszcze późniejszy i jest zbliżony do języka Miszny. Jest w nim też sporo zapożyczeń słów perskich oraz greckich³⁵. Redakcję Księgi zakończono prawdopodobnie w latach 170-160 przed Chr. Przemawia za tym między innymi fakt, że Syracydes piszący około 180 roku przed Chr. nie wymienia jej jeszcze w swojej „Pochwale Ojców” (por. Syr 44-49).

Wciąż nierozstrzygnięta pozostaje kwestia gatunku literackiego Księgi. Być może pierwsza część Księgi stanowi *haggadę*³⁶ lub *peszer*³⁷, druga zaś apokalipsę³⁸.

Interesujące nas fragmenty Księgi dotyczące pojawienia się tajemniczego napisu na ścianie oraz wydarzeń z tym napisem związanych, zawarte są w pierwszej, historycznej części Księgi napisanej w języku aramejskim. Ujęte są one w formie opowiadania zawierającego długie, cytowane mowy. Wiersze 25. do 28. rozdziału piątego, zawierające odczytanie oraz daną przez Daniela interpretację napisu, stanowią końcową część mowy Daniela skierowanej do Baltazara. Fragment ten, w przeciwieństwie do całej mowy, odznacza się niezwykłą zwięzłością. Wers 25. podaje treść napisu, natomiast trzy kolejne wersy (26. do 28.) podają jednozdaniową interpretację każdego ze słów.

Tekst Masorecki zawarty w BHS przekazuje tekst napisu w następującej formie: *m^ene, m^ene, teqel, uparsîn*. Jednak ten wariant tekstu nie znajduje poparcia w późniejszych tłumaczeniach, które pomijając jedno *m^ene* i umieszczając *peres* zamiast *uparsîn*, (które stanowi poprzedzoną spójnikiem „i” formę dualną lub pluralną od *peres*³⁹) uzgadniają brzmienie napisu w wierszu 25. z następującym po nim tłumaczeniem Daniela w wierszach 26. do 28., gdzie występują tylko trzy słowa. Takie stanowisko zajęli tłumacze Septuaginty i Theodocjon podając brzmienie napisu jako: *μᾶνη, θεκελ, φαρεσ*. Należy tu nadmienić, że grecki tekst księgi reprezentowany jest prawie wyłącznie przez Theodocjona⁴⁰. Z Septuaginty zachował się tylko jeden kodeks zawierający tę księgę - Codex Chisianus, pochodzący z XI wieku⁴¹. Jest on jed-

³⁴ Tak twierdził m.in. Euzebiusz z Cezarei. Por. EUSEBIUS CAESARIENSIS, *Chronicorum liber secundus*, PG 19, 463.

³⁵ Por. W. TYLOCH, *Dzieje ksiąg Starego Testamentu*, Warszawa 1994, 245.

³⁶ Por. J. SYNOWIEC, *Prorocy Izraela ich pisma i nauka*, Kraków 1994, 356.

³⁷ Twórcą tej koncepcji jest A. Szörényi (Por. A. SZÖRÉNYI, "Das Buch Daniel, ein kanonischer pescher?", w: *Volume du Congrès international pour l'étude de l'Ancien Testament*, Genève 1965, Leiden 1966, 278-294.). Tak referuje ją ks. M. Peter: „Peszer to swoisty komentarz do prorockiej księgi, w tym wypadku Daniela. Nie znamy jednak księgi Daniela w jej pierwotnej postaci, gdyż obecna jej forma jest już połączeniem tekstu prorockiego właśnie z objaśnieniami, czyli z *peszer*.” M. PETER, *Wykład Pisma Świętego Starego Testamentu*, Poznań - Warszawa 1970, 758.

³⁸ Por. J. SYNOWIEC, *dz. cyt.*, 356.

³⁹ Por. E. VOGT, *Lexicon linguae aramaicae Veteris Testamenti*, Roma 1971, 139.

⁴⁰ Por. L.F. HARTMAN, *dz. cyt.*, 77.

⁴¹ Jest to wolumin o 402 kartach dużego formatu. Zawiera księgi Jeremiasza, Barucha, Lamentacje, List Jeremiasza, Daniela wg. LXX, Daniela wg. Teodocjona, Ezechiela, Izajasza i część komentarza Hipolita do Daniela. Por. P. BATIFFOL, "Chisianus Codex", w: *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1895-1912, t. 2, 706n.

nak niekompletny i w interesującym nas fragmencie zawiera wiele opuszczeń. Wulgata podaje tekst napisu jako: *Mane, Thecel, Phares*. Podobnie postępuje Józef Flawiusz, który nakładając już na tekst pewną interpretację, tłumaczy go jako: αριθμος, σταθμος, κλασμα⁴², a więc również uwzględnia jedynie trzy słowa wchodzące w skład napisu. Także tłumaczenie starogruzińskie⁴³ podaje napis w formie trzech słów: *Mane Thekel Parez*. Obecnie coraz częściej wysuwane są twierdzenia, że krótsza wersja napisu jest efektem typowej pomyłki kopisty – haplografii, kiedy to z dwu identycznych następujących po sobie liter, sylab lub całych wyrazów kopista przepisał tylko jedną. Z drugiej strony możliwe jest, że właśnie Tekst Masorecki został błędnie skopiowany - powtórzenie m^ene można bowiem potraktować jako efekt dittografii, czyli pomyłki kopisty, który dwukrotnie przepisał jedną literę, sylabę lub wyraz. Za przyjęciem Tekstu Masoreckiego jako oryginalnego wydaje się przemawiać zasada krytyki tekstu: *lectio difficilior potior faciliore*, gdyż trudniej uzasadnić wersję napisu, która nie jest zgodna z następującym po nim tłumaczeniem. Z kolei za krótszą wersją napisu przemawia zasada: *Lectio brevior potior longiori*, chociaż w tym wypadku zasada ta wydaje się trudna do uzasadnienia. Do obrońców Tekstu Masoreckiego jako oryginalnego należy m. in. profesor Otto Eißfeldt, który w artykule: „Die Menetekel - Inschrift und ihre Deutung” zauważa na przykładzie tekstów ze zwoju komentarza do księgi Habakuka odnalezionego w Qumran, że słowo *pešer* będące hebrajskim odpowiednikiem występującego w Dn 5, 26 aramejskiego *p^ešar*, oznaczające wykładnię, wprowadzać może tekst zawierający coś, czego tekst wyjaśniany nie ujmuje⁴⁴.

Napis na ścianie pozbawiony był z pewnością samogłosek.⁴⁵ Wokalizacja tekstu napisu została jednolicie wykonana w oparciu o najprostszy wzór *k^etel*.⁴⁶ Jednak również tradycja odczytywania napisu nie jest jednoznaczna, gdyż samogłoskę *šwa* występującą we wszystkich trzech wyrazach jako pierwsza samogłoska Theodocjon oraz tłumacze Septuaginty i Wulgaty transliterowali przez „a” podczas gdy współcześnie jest transliterowana przez „e” lub „ə”.⁴⁷

⁴² Flawiusz w interesującym nas fragmencie pisze: „Oto co głosił napis: «Mane: w języku greckim można by to wyłożyć: liczba (arithmos) - wyjaśniał Daniel - czyli, że Bóg policzył czas twego życia i wladania i już niewiele czasu ci zostało. Tekel: to oznacza wagę (stathmos), albowiem Bóg zważył czas twego królowania i ukazuje ci, że szala przechyla się już ku dołowi. Fares: to wykłada się po grecku: rozłam (klasma), czyli, że rozłamie On twoje królestwo i podzieli je między Medów i Persów»” Józef FLAWIUSZ, *Dawne dzieje Izraela*, X 11, 3, tł. Z. Kubiak, Poznań 1962.

⁴³ „The Old Georgian Version of the Prophets”, wyd. R. Blake, C. Brière, w: *Patrologia orientalis*, wyd. R. Graffin, F. Nau, Paris 1903nn, 29.

⁴⁴ Por. O. EISSFELDT, „Die Menetekel - Inschrift und ihre Deutung”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 63(1951), 105-114.

⁴⁵ Por. S. FROST, „Mene mene tekkel and parsin”, w: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Nashville, 348n.

⁴⁶ Por. J.A. MONTGOMERY, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Daniel*, Edinburgh 1927, 262.

⁴⁷ Jest to *šwa* ruchome (mobile) występujące przed spółgłoską na początku wyrazu. Por. W. TYLOCH, *Gramatyka języka hebrajskiego*, Warszawa 1985².

Podsumowanie

Jak widzimy z powyższych rozważań zagadnienie tekstu napisu z Dn 5,25 może nie doczekać się nigdy całkowitego, pewnego wyjaśnienia. Najtrudniejsza do rozwiązania kwestia dotyczy ustalenia formy w jakiej inskrypcja pojawiła się na ścianie (jeżeli w ogóle opis uczyty Baltazara przedstawia wydarzenia historyczne); jak wspomniano wyżej, najbardziej przekonujące wydają się koncepcje mówiące o znakach pisma klinowego, jednak również one nie są solidnie dowiedzione, a jedynie wyrażają przekonanie (czy intuicję) autora. Natomiast odnośnie tekstu biblijnego wydaje się słuszne oparcie na BHS. Możemy jednak z pewnym optymizmem zauważyć, że większe znaczenie od tego jak został zapisany tekst ma kwestia: jakie jest jego znaczenie, a jeszcze ważniejsza dla nas jest jego interpretacja, zawarta w księdze Daniela. Te zaś problemy wydają się łatwiejsze do rozwiązania.

DIE GRÜNDE DER SCHWIERIGKEITEN BEI DER ENTZIFFERUNG DER INSCRIFT AUS DN 5,25.

Während des Gastmahls im Palast von Baltasar erschien geheimnisvolle Inschrift an der Wand. Diese Inschrift war schwierig nicht nur zu verstehen sondern auch zu entziffern. Der Artikel enthält sowohl kritische Analyse wahrscheinlicher Schwierigkeiten mit der Entzifferung der Inschrift an der Wand als auch kritische Analyse der Probleme die den Text der Inschrift, der im Buch von Daniel enthalten ist, betreffen.